

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

بخش زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات
فارسی

وحدت وجود، مبانی، کارکردها و تمثیل‌های آن در اشعار

شاه نعمت‌الله ولی

مؤلف:

باقر منظری توکلی

استاد راهنما:

دکتر محمدرضا صرفی

استاد مشاور:

دکتر احمد امیری خراسانی

آبان‌ماه ۱۳۹۳

تقدیم به:

پدر زحمتکش و مادر دلسوزم؛

آنانکه که همیشه دعای خیرشان بدرقهٔ راهم بوده و هست

و

همسر فداکارم؛ او که وجودش برایم مایهٔ خیر، پویایی و بالندگی است.

تشکر و قدردانی

«مَنْتَ خدای را عَزَّ وَجَلَّ که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت. هر نفسی که فرو می رود، مُمدّ حیات است و چون بر می آید مُفْرَح ذات». اکنون که با توفیق الهی، این پژوهش به انجام رسیده است بر خود فرض و واجب می دانم که از استاد راهنمای محترم، جناب آقای دکتر محمد رضا صرفی که با راهنمایی های ارزنده خویش، بنده را مورد لطف قرار دادند، تشکر و قدردانی بکنم. همچنین از استاد فرهیخته جناب آقای دکتر احمد امیری خراسانی که زحمت مشاوره این پایان نامه را بر عهده داشتند، کمال تقدیر و تشکر را دارم؛ چون اگر راهنمایی ها و مشاوره های این دو استاد گرانقدر نبود، خطی از خطوط این پایان نامه بر صفحه کاغذ رقم نمی خورد. از کلیه استادان گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید باهنر کرمان هم که در طول شش سال از دریای علم و اخلاقشان سیراب شدم، قدردانی می نمایم و آرزوی سلامتی و طول عمر با برکت برای همه آنان از خداوند منان مسئلت دارم. از دوستان خوبم، آقایان: محمد کریمی، ابوالقاسم بهزادی، محمد امین پورچنگیز و مجتبی ابراهیمی که بنده را در امر این پژوهش یاری کرده اند، سپاسگزارم.

چکیده

مفاهیم مربوط به اسلام از همان زمان ورود اسلام به ایران، در حوزه زبان و ادبیات فارسی به شکل گسترده ای وارد شده است و بیشتر شاعران و ادیبان فارسی به موضوعات عرفانی و اسلامی پرداخته‌اند. از جمله مهمترین مسائل عرفان اسلامی که شاعران فارسی، بخصوص از قرن هشتم به بعد به آن پرداخته‌اند، اندیشه‌های عارفانه ابن عربی است. در این میان، یکی از شاعرانی که به برجسته ترین موضوعات عرفان اسلامی پرداخته است، شاه نعمت الله ولی است. در این نوشتار بررسی تأثیر و کارکرد وحدت وجود در اشعار این شاعر، با استفاده از روش سندکاوی و مطالعه در منابع کتابخانه‌ای صورت گرفته است. از برآیند آن، این نتایج به دست آمد که شاه نعمت الله ولی برای بیان وحدت وجود از دو شیوه بیان مستقیم و غیرمستقیم استفاده کرده است، به طوری که شکل بیان غیرمستقیم آن، نمود بیشتری دارد. همچنین وحدت وجود در آثار شاه نعمت الله ولی با تمثیل‌ها و کارکردهای متعدّد، به گونه‌ای بیان شده است که بر مبنای آن همه هستی، نمود و جلوه‌ای از حضرت حق است. تمثیل‌هایی همچون آفتاب، دریا، خورشید و آینه در اشعار او، مثالی از حضرت حق می‌باشند.

واژه های کلیدی: شعر فارسی، عرفان اسلامی، شاه نعمت الله ولی، وحدت وجود، تمثیل.

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

فصل اول - مقدمه

- ۱-۱- مقدمه..... ۱
- ۱-۲- بیان مسأله..... ۱
- ۱-۳- اهداف تحقیق..... ۲
- ۱-۴- ضرورت انجام دادن تحقیق..... ۲
- ۱-۵- استفاده کنندگان از نتایج تحقیق..... ۳
- ۱-۶- سؤال‌های تحقیق..... ۳
- ۱-۷- تعریف مفاهیم مطرح شده در تحقیق..... ۳
- ۱-۸- پیشینه نظری و تجربی تحقیق..... ۴
- ۱-۹- روش اجرایی تحقیق..... ۶

فصل دوم - کلیات و تعاریف

- ۲-۱- معرفی شاه نعمت الله ولی..... ۱۰
- ۲-۱-۱- زندگی نامه..... ۱۰
- ۲-۱-۲- سیر و سلوک عرفانی شاه نعمت الله ولی..... ۱۱

- ۱۲-۱-۳- آثار شاه نعمت الله ولی.....
- ۲۰-۱-۴- جایگاه و اهميت شاه نعمت الله ولی در عرفان اسلامي - ايراني
- ۲۴-۱-۵- ویژگی های زبان عرفانی شاه نعمت الله ولی.....
- ۳۲-۲-۲- جایگاه وحدت وجود در عرفان نظری.....
- ۳۳-۱-۲-۲- تعاریف وحدت وجود
- ۳۶-۲-۲- انواع وحدت وجود
- ۳۸-۲-۳- انواع وجود.....
- ۴۱-۲-۴- استدلال های عرفا در مورد وحدت وجود.....
- ۴۳-۲-۵- وحدت وجود بر مبنای قرآن کریم و آموزه های ارجمند آن.....
- ۴۷-۲-۶- روایت های ناظر به وجود حق در اشیا.....

فصل سوم- مبانی نظری وحدت وجود در عرفان

- ۴۹-۱-۳- وحدت وجود یا وحدت موجود؟.....
- ۵۱-۲-۳- سابقه وحدت وجود در عرفان نظری.....
- ۵۳-۳-۳- وحدت وجود در نظم و نثر عرفانی فارسی پیش از شاه نعمت الله ولی
- ۵۸-۴-۳- وحدت وجود از دیدگاه شاه نعمت الله ولی.....
- ۶۲-۵-۳- استدلال های وحدت وجود.....
- ۷۰-۶-۳- تمثیل های وحدت وجود.....

- ۷۶-۳-۷- نقش و کارکرد وحدت وجود.....۷۶
- ۷۶-۳-۷-۱- ارتباط وحدت وجود با اسما و صفات.....۷۶
- ۷۷-۳-۷-۱-۱- اسمای ذات، صفات و افعال.....۷۷
- ۷۸-۳-۷-۲- ارتباط وحدت وجود با کثرت و آفرینش هستی.....۷۸
- ۷۹-۳-۷-۳- ارتباط وحدت وجود با مفاهیم تجلی، ظهور و فیض.....۷۹
- ۸۱-۳-۷-۱-۳- اقسام تجلی حق: فیض اقدس و فیض مقدس.....۸۱
- ۸۱-۳-۸- لوازم بحث وحدت وجود.....۸۱

فصل چهارم - وحدت وجود در اشعار شاه نعمت الله ولی

- ۸۴-۴-۱- شکل های بیان وحدت وجود.....۸۴
- ۸۴-۴-۱-۱- بیان مستقیم.....۸۴
- ۱۰۶-۴-۱-۲- بیان شاعرانه و غیرمستقیم.....۱۰۶
- ۱۰۶-۴-۱-۲-۱- بیان نمادین و رمزی.....۱۰۶
- ۱۰۷-۴-۱-۲-۲- بیان تمثیلی و استعاری.....۱۰۷
- ۱۰۷-۴-۱-۲-۲-۱- آفتاب و وابسته های آن.....۱۰۷
- ۱۱۵-۴-۱-۲-۲-۲- دریا، امواج و قطرات.....۱۱۵
- ۱۲۵-۴-۱-۲-۳- سریان «واحد» در تمام اعداد.....۱۲۵
- ۱۳۱-۴-۱-۲-۴- آئینه.....۱۳۱

۱۴۳.....۴-۱-۲-۲-۵-ارتباط کثرت با وحدت

۱۶۸.....۴-۱-۲-۲-۶-حروف و نقطه

فصل پنجم - نتیجه گیری

۱۷۴.....۵-نتیجه گیری

۱۷۶.....منابع

فصل اوّل

مقدّمه

۱-۱- مقدمه

اسلام و مفاهیم مربوط به آن معمولاً در تمامی ادوار شعر فارسی بازتاب گسترده و همه جانبه ای داشته است. به طوری که شاعران کلاسیک و معاصر که مضامین اشعار آنان بیشتر در حوزه عرفان اسلامی است، با نگاهی اعتقادی به مفاهیم مربوط به اسلام و عرفان اسلامی پرداخته اند. وحدت وجود یکی از این مفاهیم است که در بین شاعران جایگاه ویژه ای در بین مضامین شعری یافته است. در بین شاعران شعر فارسی، شاه نعمت الله ولی از شاعرانی است که در دیوان خود به مسأله وحدت وجود پرداخته است. طبق عقاید شاه نعمت الله ولی در مورد وحدت وجود، تجلی خداوند در صورت‌های اعیان ثابت است که این تجلی به صورت های مختلف خود را نشان می دهد. شاه نعمت الله ولی در شعر خود با بهره گیری از تمثیل‌ها و نمادهای گوناگون طبیعت، اندیشه و دیدگاه خود را درباره وحدت وجود بیان کرده است.

۱-۲- بیان مسأله

مسأله اصلی این تحقیق، این است که اندیشه و دیدگاه شاه نعمت الله ولی در مورد وحدت وجود و کارکردهای آن چگونه است؟

پس از ابن عربی که مبانی عرفان نظری را به شکل دقیق پی افکند، شاعران و نویسندگان متعددی به بیان و تشریح و توضیح افکار و اندیشه‌های او پرداختند. تعداد قابل توجهی از شارحان ابن عربی، ایرانیان هستند. شاه نعمت الله ولی در شمار یکی از شارحان بزرگ ابن عربی است. اندیشه وحدت وجود در مرکز تفکرات عرفان نظری قرار دارد. شاه نعمت الله از شاعرانی است که در اشعار عرفانی خود آن چنان غرق دریای وحدت وجود شده است که در بین شاعران ادبیات فارسی کم نظیر است. وجود یا هستی از دیدگاه وی چیزی جز حقیقت واحد نیست. این شاعر مانند شاعرانی همچون مولانا و مطابق با اندیشه های نوافلاطونی معتقد است که تمامی مراتب هستی در تحلیل نهایی خود به وحدت وجود منجر می شوند، جمیع موجودات آینه های متعددی هستند که نشان دهنده حقیقتی واحد هستند،

طبیعت و جلوه‌های آن، مانند دریا، خشکی، ماه، خورشید، زمین و حتی کوچکترین ذرات هستی فقط جلوه‌ای از جمال زیبای حقیقت هستند که آن حقیقت در وحدت وجود خلاصه می‌شود.

۱-۳- اهداف تحقیق

هدف اصلی این تحقیق، تبیین اندیشه وحدت وجود و بیان دیدگاه‌های مختلف موافقان و مخالفان درباره آن است و در این راستا تلاش می‌شود تفکرات شاه نعمت الله ولی در مرکز توجه قرار گیرد. در عین حال، اهداف فرعی پژوهش حاضر عبارتند از:

۱- تبیین و تحلیل وحدت وجود از دیدگاه شاه نعمت الله ولی

۲- کارکردها و تمثیل‌های وحدت وجود در دیوان شاه نعمت الله ولی

۳- چگونگی تجلی وحدت وجود در دیوان شاه نعمت الله ولی

۴- بررسی اعیان ثابت در نظریه وحدت وجود از دیدگاه شاه نعمت الله ولی

۱-۴- ضرورت انجام دادن تحقیق

عرفان اسلامی از مفاهیمی است که در عرصه شعر و ادب فارسی، تمام مضامین شعری شاعران بزرگ را تحت تأثیر قرار داده است؛ به گونه ای که اصول و عقاید فکری هر کدام از آنان را در بر می‌گیرد. وحدت وجود که ریشه در اعتقادات مذهبی و کلامی و فلسفی دارد، از سابقه‌ای چندین هزارساله در ادبیات نظم و نثر برخوردار است. شاه نعمت الله ولی با بهره‌گیری از تمثیل‌های متعدد، بسیاری از اندیشه‌های ابن عربی را روشن ساخته و در ضمن اشعار متعدد، کارکردهای خاص و تمثیل‌های متعددی برای آنها بازگو کرده است. جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تحلیل این اندیشه‌ها برای شناخت عمیق‌تر تفکرات عرفانی، حائز اهمیت فوق‌العاده است، به همین خاطر، نگارنده لازم دید به بررسی این موضوع در عرفان اسلامی بپردازد.

۱-۵- استفاده کنندگان از نتایج تحقیق

۱- استادان، دانشجویان، پژوهشگران و عموم علاقه مندان به زبان و ادبیات فارسی و عرفان اسلامی

۲- نهادها و مؤسسات تحقیقی - پژوهشی

۱-۶- سؤال های تحقیق

۱- دیدگاه شاه نعمت الله ولی درباره وحدت وجود چیست؟

۲- شاه نعمت الله ولی از چه روش هایی برای تحلیل اندیشه وحدت وجود بهره می گیرد؟

۳- تمثیل هایی که شاه نعمت الله ولی از آن ها بهره گرفته تا وحدت وجود را به روشنی نشان دهد، کدامند؟

۴- کارکردها و تمثیل های وحدت وجود در اشعار شاه نعمت الله ولی چگونه است؟

۱-۷- تعریف مفاهیم مطرح شده در سؤال های تحقیق

۱- وحدت وجود: «وحدت وجود، یعنی یکتایی و یکی بودن وجود؛ مراد از وجود، حضرت حق است و وحدت وجود یعنی اینکه وجود، واحد حقیقی است و وجود اشیاء عبارت است از تجلی حضرت حق به صورت اشیا و کثرات مراتب، اموری اعتباری اند و از غایت تجدد فیض رحمانی، اکوان نمودی دارند» (سجادی، ۱۳۸۶: ۷۸۲).

۲- تجلی: در لغت به معنای نمودار شدن و پدید آمدن است. در اصطلاح صوفیه «به آنچه از غیب بر چشم دل ظاهر گردد، تجلی گویند» (نور بخش، ۱۳۷۲، ج ۴: ۴۰).

۳- اعیان ثابته: «عین ثابته، حقایق و ماهیات ممکنات را گویند که در حضرت علم ثابت است.» (همان، ج ۷: ۲۳۵)

۴ - تمثیل: «عبارت است از ارائه دادن یک موضوع تحت صورت ظاهر موضوع دیگر. این اصطلاح به عنوان یک طرز و شیوه ادبی، عبارت است از بیان یک عقیده یا یک موضوع نه از طریق بیان مستقیم بلکه در لباس و هیأت یک حکایت ساختگی که با موضوع و فکر اصلی از طریق قیاس، قابل مقایسه و تطبیق باشد» (پورنامداریان، ۱۳۶۷: ۱۱۶)

۵ - شاه نعمت الله ولی: سید نعمت الله معروف به «شاه نعمت الله» از عارفان و شاعران معروف قرن هشتم و نهم است. وی در حدود ۷۳۰ هجری (۳۲۹ م) در حلب متولد شد. بیشتر عمرش را در سمرقند و هرات و یزد و ماهان کرمان به سر برد تا در شهر اخیر به سال ۸۳۴ هجری قمری درگذشت و مقبره او همان جا دایر است. نعمت الله، سرسلسله صوفیان نعمت اللهی است. دیوان او که حاوی قصاید و ترجیعات و غزل ها و ترانه ها و مثنوی های متوسط است، متضمن مضامین و معانی در مسایل عرفانی است. (صفا، ۱۳۶۳: ۳۲۶-۳۲۴).

۱-۸- پیشینه نظری و تجربی

الف) مبانی نظری (نظریه های مربوطه) و چهارچوب نظری انجام دادن پژوهش

بسیاری از عارفان، به تمام هستی از چشم انداز وحدت وجودی می نگرند. تبیین علمی و فلسفی وحدت وجود توسط ابن عربی و در کتاب مهم فصوص الحکم صورت گرفت. وی تمام اندیشه های عارفان پیش از خود را درباره وحدت وجود به شکل منسجم طبقه بندی و تحلیل نمود. از این رو مبنای این پژوهش و چارچوب نظری آن، مبتنی بر آراء و اندیشه های ابن عربی است.

ب) چکیده تحقیقات انجام شده در ایران:

در زمینه وحدت وجود به طور کلی، مقالات و پژوهشهای زیادی نوشته شده است، از جمله مقاله های زیر با عنوان های:

۱. شیخ احمد و شیخ اکبر، تأملی در نظریه وحدت شهود شیخ احمد سرهندی (مجدد الف ثانی) و نقد او بر وحدت وجود ابن عربی. بلخاری قهی، حسن. فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز، زمستان ۱۳۸۴، صص ۱۵۶-۱۲۷
۲. وحدت وجود یا وحدت موجود. کاشف الغطاء، محمد حسین. مترجم: سعید رحیمیان، نشریه کیهان اندیشه، مرداد و شهریور ۱۳۷۳، شماره ۵۵، صص ۱۹-۳.
۳. وحدت وجود و وحدت شهود. اخلاقی، مرضیه. نشریه فلسفه و کلام، پاییز و زمستان ۱۳۸۳، شماره ۲۶ و ۲۷، صص ۸۶-۱۱۱.
۴. وحدت وجود در فلسفه اسپینوزا با نگاه به فلسفه وحدت وجودی ملاصدرا. شریعتی، فهیمه. خردنامه صدرا. بهار ۱۳۸۷، شماره ۵۱، صص ۹۰-۸۴.
۵. وحدت ذی جود نمودی از وحدت وجود. قربانی، عباس. نشریه مصباح، فروردین ۱۳۸۱، شماره ۴۱، صص ۱۱۶-۱۰۵.
۶. وحدت وجود در حکمت متعالیه ملاصدرا شیرازی. مرتضایی، بهزاد. نشریه مصباح، پاییز و زمستان ۱۳۷۱، شماره ۳ و ۴، صص ۴۴-۳۱.

در باره اندیشه های عرفانی شاه نعمت الله ولی نیز با توجه به جستجوی نگارنده، تحقیقات و مقالات زیادی انجام شده است؛ اما در هیچ کدام از آنها به طور مفصل و همه جانبه به بررسی وحدت وجود و تمثیل های آن در اشعار وی توجه نشده است. از جمله اندک مقاله های مرتبط با تحقیق حاضر می توان به مقاله «وحدت وجود و بازتاب آن در اشعار شاه نعمت الله ولی» نوشته دکتر فاطمه معین الدینی و مقاله «شاه نعمت الله ولی همچو شاعر عرفانی» از دکتر یانیس اشوتس اشاره کرد. به علاوه آقای دکتر حمید فرزام نیز با اشاره ای کلی به عنوان یکی از عناصر تفکر عرفانی شاه نعمت الله ولی به وحدت وجود پرداخته است. لکن در هیچ یک از آثار نامبرده، نگاه شاه نعمت الله ولی از این منظر خاص مورد بررسی قرار نگرفته و به تمثیل های مورد استفاده او در بیان این اندیشه ها توجه نشده است. از این رو سعی شده است در تحقیق حاضر ضمن استفاده از دستاوردهای تحقیقات پیشین، در راستای

تکمیل پژوهش های گذشته گام برداشته و دیگر جنبه های لازم در خصوص چگونگی تبلور و بیان اندیشه و وحدت وجود در آثار شاه نعمت الله ولی تبیین گردد.

ج) چکیده تحقیقات انجام شده در خارج از ایران

بر اساس جستجوی نگارنده، چنین تحقیقی در خارج از ایران انجام نشده است.

۹-۱- روش اجرایی تحقیق

الف) نوع تحقیق براساس طرح تحقیق واهداف آن

این تحقیق از نوع بنیادی است.

ب) انواع متغیرها از لحاظ نوع آن ها در تعیین وچگونگی کنترل متغیرهای تحقیق

بیان مجازی و استفاده های متعدد از تعبيرات کنایی، استعاری، رمزی و صورت های غیر مستقیم بیان، می تواند فهم بخش هایی از سخنان شاه نعمت الله ولی و ربط آن ها را با اندیشه وحدت وجود دشوار سازد. برای کنترل این امر، بحثی را به زبان شاه نعمت الله ولی اختصاص خواهیم داد تا براساس آن، راهنمی زبان در فهم اندیشه ها، به حداقل ممکن کاهش یابد.

ج) داده های مورد نیاز متناسب با سؤال های تحقیق

جمع آوری سابقه بحث های مربوط به وحدت وجود، کارکردها، مبانی، تمثیل ها و عناصر وحدت وجود و ارتباط وحدت وجود با اندیشه های کلیدی و اساسی عرفان اسلامی، داده های اصلی این پژوهش است که به شکل استقرایی از متون ادب فارسی و عربی و به شکل خاص، از اشعار شاه نعمت الله ولی، استخراج خواهد شد.

د) شیوه های جمع آوری اطلاعات

شیوه جمع آوری داده ها براساس روش کتابخانه ای و سند کاوی است. همچنین، تلاش خواهد شد اطلاعات مورد نیاز به صورت استقراء تام از آثار شاه نعمت الله ولی استخراج شود.

ه) ابزارهای تحقیق

۱- برگه های یادداشت

۲- رایانه و نرم افزارهای مربوط

و) تعریف جامعه آماری، برآورد حجم نمونه و روشهای نمونه گیری با توجه به سؤال ها یا فرضیه های تحقیق

جامعه آماری این پژوهش، تمام اشعار شاه نعمت الله ولی خواهد بود. به علاوه از آثار نشر او نیز قسمت های مرتبط با موضوع، بررسی خواهد شد.

ز) مقیاس نمره گذاری و شرح روشهای کمی (روشهای آماری) و کیفیت تحلیل داده ها برای پاسخگویی به سؤالات یا بررسی فرضیه های تحقیق

در صورت لزوم، طرح نمودارها و جدول ها بر مبنای مقیاس (۱ به ۲۰) انجام خواهد شد.

ح) فهرست فعالیت های مورد نیاز برای اجرای تحقیق به ترتیب زمانی (مراحل اجرای تحقیق)

۱- تهیه طرح تحقیق

۲- شناسایی منابع

۳- مطالعه و یادداشت برداری

۴-تألیف و تدوین

۵-تدوین مقاله

۶-اصلاح، ویرایش و تنظیم نهایی

فصل دوم

کلیّات و تعاریف

۲-۱- معرفی شاه نعمت الله ولی

۲-۱-۱- زندگینامه

زندگی شاه نعمت الله ولی، برخلاف بسیاری از بزرگان، برای محققان، روشن و آشکار است و ابهام‌های مربوط به دیگر بزرگان در زندگی وی راه نیافته است. معرفی کامل وی به قرار زیر می‌باشد:

«سید نورالدین نعمت الله بن عبدالله بن محمد کوه بنانی کرمانی مشهور به «ولی»، مؤسس سلسله نعمت اللهیه، از بزرگترین عارفان ایران می‌باشد که در حوزه عرفان اسلامی، چهره ای برجسته دارد؛ وی در قرن هشتم و نهم هجری از مؤلفان پرکار و ناظم اشعار عرفانی است. «وی در غزل‌های خود گاهی «سید» و گاه به نام خویش (یعنی نعمت الله) تخلص می‌نمود. «ولی» از سادات حسینی بود و نسبش به امام محمد باقر (ع) می‌پیوست. اجدادش در شهر حلب اقامت داشتند و پدرش به ناحیه کپچ و مکران مهاجرت کرد و بعد از چندی با امرای شبانکاره فارس از راه مصاهرت خویشاوندی یافت و در کوهبنان کرمان متوطن گردید و شاه نعمت الله در آن شهر به سال ۷۳۰ یا ۷۳۱ متولد شد» (صفا، ۱۳۸۳: ۲۲۸).

شاه نعمت الله ولی، علوم مختلف عصر خود را از استادان متعددی فراگرفت و به عنوان یکی از شارحان آثار ابن عربی نامبردار شد. دکتر صفا می‌گویند:

«در جوانی مقدمات علوم و علم بلاغت و علم کلام و حکمت الهی و اصول فقه و اصول عرفان را از استادان عصر فراگرفت و نوشته‌اند که فصوص الحکم ابن عربی را از حفظ داشت. سید بعد از تکمیل اطلاعات خود در فنون و علوم ظاهری به سیر و سلوک پرداخت و در مصر و دیار مغرب و مکه و مدینه و خراسان (بلخ) و ماوراءالنهر خاصه سمرقند سیاحت و اقامت کرد و بزرگان و مشایخ آن نواحی را زیارت نمود و سپس به مولد خود بازگشت و باز چندگاهی در کرمان و فارس و خراسان و یزد و نواحی اطراف آن سفر کرد و عاقبت در کرمان رحل اقامت افکند و در «ماهان» خانقاه و باغ و حمام بنا نهاد و از آن پس به دعوت میرزا اسکندر بن عمر شیخ بن تیمور، سفری به شیراز کرد و باز به